

Asunto ensin – malli Yhdysvalloista ja soveltaminen Suomessa

MARKO KETTUNEN

Johdanto

Suomessa toteutettiin vuosina 2008–2011 pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma (PAAVO). Kymmenen kunnan kanssa solmittiin aiesopimukset, joissa sovittiin asunnottomuuden vähentämisen määrällisistä tavoitteista ja kunta-kohtaisista keinoista. Mitattavaksi tavoitteeksi määriteltiin pitkäaikaisasunnottomuuden puoltaminen hallituskauden 2008–2011 aikana. Tavoitteen saavuttamisen keinoksi sovittiin niin kutsutun asunto ensin -periaatteen soveltaminen uusien asumispalveluiden mallina (Nimi ovesa 2007, 13; Tainio & Fredriksson 2009; Luomanen, 2010, 14).

Tässä artikkelissa vertailen alkuperäistä asunto ensin -mallia ja PAAVOn myötävaikutuksella Suomeen avautuneita asunto ensin -periaatteen sovelluksia. Vertailun tausta-aineistona hyödynnän aihepiiriin tutkimuskirjallisuutta. Empiirisenä vertailuaineistona käytän havaintoja, joita olen tehnyt asunnottomien palveluissa New Yorkissa ja Helsingissä.

Asunto ensin (AE) -periaatteen soveltamiselle ja jatkokehittämiselle on olemassa näyttöön perustuvat tietoteoreettiset edellytykset. Sam Tsemberis tutkimusryhmineen on tuottanut aiheesta runsaasti tutkimustietoa, toiminnan toteuttamisen ja kehittämisen ohella. Tsemberis kuvaa PHF-mallia (*Pathways Housing First*) muun muassa 38-kohtaisen vastaavuuslistan (*fidelity list*) avulla (Tsemberis 2010b, 215–217). Muodostan vertailevan analyysini kehikon Tsemberiksen kä-

sikirjassa kiteytettyjen mallin keskeisten periaatteiden pohjalta. Analyysissa hyödyntämäni periaatteet ovat valinnanvapaus, asumisen ja palveluiden eriyttäminen, kuntoutuminen sekä integraatio.

Asunnottomuus on maailmanlaajuisesti sitkeä ongelma. Suomessa se on sitä erityisesti pääkaupunkiseudulla. Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskuksen ARAn vuosittain teettämän kuntakyselyn mukaan Suomessa oli vuoden 2012 lopulla noin 7 850 asunnottomaa (ARA 2013). AE-periaatteisista asunnottomuuden vähentämishankkeista on saatu lupaavia tuloksia Yhdysvalloissa. Erityisen huomionarvoisia ovat evidenssiin pohjautuvat vaikutukset asumisen jatkuvuudessa (esim. Tsemberis 2004; Pearson & al. 2007) ja palveluiden kustannuksissa (Perlman & Parvensky 2006). Yhdysvaltalaisen kokemusten rohkaisemana ja hallituksen ohjelman tukemana Suomessa pyritään järjestelmätasoiseen paradigmanuutokseen. Kykenevätkö AE-periaatteen suomalaiset sovellukset tuottamaan samankaltaisia vaikutuksia alkuperäisen mallin kanssa?

Empiirinen aineisto

Artikkelin empiirisen vertailun lähtökohta on asunto ensin -malli alkuperäisessä muodossaan, sellaisena kuin periaatetta toteutetaan New Yorkissa eli ns. PHF-malli. Pathways to Housing -organisaatio (Pathways) tarjoaa asunto ensin -periaatteisia palveluja haja-asuttamisen periaatteella. Vuosien 1995–2012 aikana Pathways on asuttanut New Yorkin vuokramarkkinoille yli 600 asunnottomaa. Pathways auttaa asiakkaitaan joko vuokraamaan asunnot markkinoilta tai vuokraa ne ja solmii jälleenvuokrasopimukset asiakkaidensa kanssa. Malliin sisältyy myös systemaatti-

---

Artikkeli on osa Suomen Akatemian rahoittaman Pitkäaikaisasunnottomuus ja asunto ensin -periaatteen soveltaminen Suomessa -tutkimushankkeen tuotoksia. Hankkeen tutkimusjohtajana toimii professori Kirsi Juhila Tampereen yliopistolta.

sesti organisoitu koteihin vietävä, liikkuva ja asiakkaan tarpeiden mukaisesti joustava tukipalvelu.

Tässä artikkelissa havainnoin toimintaa yleisellä tasolla. Keväällä 2012 toteutunut New Yorkin havaintojakso sisälsi kahden viikon intensiivisen tutustumisen PHF-mallin toimintoihin. Se sisälsi muun muassa henkilökunnan päivittäiset palaverit, kotikäynnit asiakkaiden luona sekä Pathwaysin päiväkeskuksen toimintaan ja Pathwaysin kumppaneiden ylläpitämiin AE-periaatteisiin palveluihin tutustumisen. Jakson aikana haastateltiin Pathwaysin keskeiset toimijat. Haastattelut olivat luonteeltaan taustoittavia ja kartoittavia.

Vertailuasetelman toinen osapuoli on AE-periaatetta hyödyntävät PAAVO:n mukaiset suomalaiset sovellukset. Suomessa AE-periaatteiset palvelut ovat vuodesta 2008 olleet keskeinen osa Helsingin palvelutarjontaa. Analyysini tärkeimpänä aineistona on yhteisöllisen AE-periaatteen mukainen asumisyksikkö. Sen toiminta käynnistyi vuonna 2007, eli vuotta ennen PAAVOa, mutta toiminnallisesti yksikkö vastaa ohjelman kautta alkunsa saaneita yksiköitä. Yksikön toimintoihin kuuluvat samassa rakennuksessa sijaitsevat 25 pienasuntoa ja ohjelman mukainen ympärivuorokautisesti asumisen tukea tarjoava henkilökunta. Asiakkaat asuvat huoneistoissa vuokrasopimusperusteisesti, ja yksikkö toimii haittojen vähentämisen periaatteella. Tuoreimmissa kansainvälisissä raporteissa (Pleace 2012, 25–31) yksikön kaltaisia AE-sovelluksia kuvaillaan yhteisölliseksi asunto ensin -periaatteeksi (*CHF, Communal Housing First*).

Lisäksi hyödynnän tausta-aineistona vuosina 2010–2012 Nimi ovesa -hankkeen julkaisemaa materiaalia (www.asuntoensin.fi). Hanke oli pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen kehittämisen tukena toiminut Tekes-rahoitteinen palveluinnovaatiohanke, jonka tehtävänä oli tukea hankekumppaneita käynnistämään ja kehittämään hallituksen ohjelman mukaisia AE-periaatteisia palveluja.

PHF-malli ja asunto ensin -periaatteen ydinpiirteet

Alkuperäisessä Pathwaysin kehittämässä asunto ensin -mallissa on voimakkaasti yksinkertaistaen kysymys asumisen aseman tunnustamisesta

ta yksilöllisten tarpeiden keskiössä, asuminen on ihmisen perusoikeus (Tsemberis & Asmusen 1999, 114; Tsemberis 2010b, 18). Yhdysvalloissa asunto ensin -malli syntyi haastamaan niin kutsuttuun hoitojatkumoon perustuvaa portaitaista asuttamismallia, jossa yksilöiden tulee kuntoutumisen portaita etenemällä ja omalla käyttäytymisellään ikään kuin ansaita oikeus omaan asuntoonsa. Kuitenkin yksilöiden puutteellisten kykyjen, taitojen, motivaation tai palvelujärjestelmän sisäisten katkosten vuoksi palvelujärjestelmän portaita tipahdellaan takaisin kadulle (Tsemberis 2010b, 13). Vastaaaviin johtopäätöksiin on päädytty myös muualla maailmassa; portaittainen kuntouttamismalli ei sovellu kaikille. Pohjoismaisten kriittisten näkemysten mukaan portaittainen palvelujärjestelmä vain ylläpitää pitkäaikaisasunnottomuutta (esim. Jokinen & Juhila 1991; Knutagård 2009).

Pathwaysin asunto ensin -malli lähtee liikkeelle vastakkaisesta asetelmasta. Mallin mukaan asunto on päämäärän sijasta vasta lähtökohta ja ehdoton perusedellytys kuntoutumisen prosessin käynnistymiselle ja onnistumiselle. Tutkimusten mukaan AE-malli takaa portaittaisia järjestelmiä paremmin asumisen jatkuvuuden (Stefancic & Tsemberis 2007), ja ontologisen perusturvallisuuden (Padget 2007) turvaamisen myötä yksilölliset kuntoutumisprosessit voivat käynnistyä. Asumista tukevilla palveluilla on merkittävä rooli asumisen jatkuvuuden turvaamisessa (esim. Pearson & al. 2007, 100–101). Tukipalveluiden avulla pyritään asunnottoman kuntouttamiseen, takaisin yhteiskuntaan integroimiseen ja kalliista laitospalveluista ulkoistamiseen. Sosiaalisten ja inhimillisten tekijöiden lisäksi mallin paremmuutta onkin perusteltu sekä Yhdysvalloissa (Tsemberis 2010a) että Suomessa (Ympäristöministeriö 2011) myös kustannustehokkuudella.

Vertailevassa analyysissäni käytän Tsemberiksen kiteyttämää AE-periaatteen ydinpiirteitä kehikkona, jota vasten tarkastelen mallin suomalaisia CHF-sovelluksia. Mallin kahdeksasta ydinpiirteestä (Tsemberis 2010b, 18–30) valitsen analyysini kehikoksi neljä: valinnanvapaus, asumisen ja palveluiden eriyttäminen, kuntouttaminen sekä integraatio. Näiden neljän ydinpiirteen kautta analysoin alkuperäisen mallin ja suomalaisten sovellusten eroja ja yhtäläisyyksiä.

PHF New York: valinnanvapaus

Alkuperäisen PHF-mallin ytimessä on ajatus asiakkaan vapaudesta valita (Tsemberis 2012b, 25). Mallin syntyhistoria perustuu Tsemberiksen ja Asmussenin (1999) mukaan siihen, että asunnottomien tarpeita kartoitettaessa he kertoivat ensisijaiseksi toiveekseen oman asunnon saamisen. Useimmat Pathwaysin asiakkaat kertoivat haluavansa normaalin asunnon normaalissa asuinyhteisössä. Asunto ei PHF-mallissa siis tarkoita mitään tahansa majoitusmuotoa, vaan mallissa painottuu sekä valintatilanteen että asumisen normaalius. Normaaliasuminen tarkoittaa mahdollisimman itsenäistä (yksin tai itse valitsemassaan seurassa) asumista mahdollisimman normaalissa asuntokannassa (taloudelliset ja sosiaaliset realiteetit huomioiden) mahdollisimman normaalissa yhteisössä (heterogenia). Asunnottomien toiveiden ja tarpeiden huomioimisen vuoksi PHF-malli toimii haja-asuttamisen periaatteella. Lisäksi asukkaalle tarjotaan mahdollisuus valita (reunaehtojen puitteissa) muun muassa asuntonsa sijainti ja kalustus.

Pathwaysin määritelmän mukaan sen omien asiakkaiden enimmäismäärä samassa rakennuksessa on 20 prosenttia (Tsemberis 2010b, 22). Organisaatio auttaa asiakkaitaan joko vuokraamaan asunnot yleisiltä vuokramarkkinoilta tai vuokraa ne itselleen ja jälleenvuokraa asunnon asukkaalle. Valinnanvapauden lisäämisen (Greenwood & al. 2005) ja normaaliin asuntokantaan sijoittamisen (Yanos & al. 2004) on osoitettu toimivan yhteisöön integroitumisen väylänä ja itsenäisen asumisen uskotaan synnyttävän motivaation kuntoutumisprosessin käynnistymiselle. Mallin kustannustehokkuus on seurausta asumisen myötä vähenevästä laitos- ja tukipalveluiden käytöstä (Perlman & Parvensky 2006).

New Yorkissa tekemiä havaintojen ja haastattelujen perusteella Pathwaysin asunnot sijaitsevat alemman keskiluokan tai köyhälistön asuinalueilla ja rakennuksissa. Asunnot ovat pääsääntöisesti pieniä yhden huoneen studios asuntoja. Osa asunnoista sijaitsee sosiaalisen asuntotuotannon tuottamissa valtavan suurissa asuinrakennuksissa. Asukkaat kertovat asuvansa "projekteissa". Työntekijöiden mukaan "entiset asunnottomat eivät juuri eroa joukosta".

New Yorkin asuinalueiden sosiaalinen segregatio on suomalaista vakiintuneempaa ja selvärajaisempaa. Näistä lähtökohdista on ymmär-

rettävää, että asiakkaan on saatava itse määritellä omat toiveensa asunnon sijainnista. Segregatioon toiminta ei ota kantaa, sijainnin valitsee asiakas.

Asumisen lisäksi valinnanvapaus koskee palveluita. PHF-mallissa kuntoutuminen lähtee asiakkaan omista toiveista ja tarpeista. Pathways määrittelee vain asiakkaan ja henkilökunnan tapaamisten vähimmäismäärän: asiakkaiden on tavattava henkilökunta vähintään kerran viikossa (Tsemberis 2010b, 27). Tapaamisten sisällön ja muiden mahdollisten palveluiden tarpeen asiakas määrittelee itse. Tsemberiksen teorian mukaan tällainen asiakaslähtöisyys tuottaa pakkotoimia paremman motivaation asumiseen ja kuntouttaviin toimiin sitoutumiselle. Asumisen onnistumisen ohella asiakaslähtöisyyden ja valinnanvapauden on esitetty toimivan kuntoutumisen edistäjänä (Tsemberis & al. 2003).

Valinnanvapaudella on myös rajansa. Asuinalueen ja asunnon valinnalla on taloudelliset ja saatavuuteen liittyvät reunaehdot. Valinnanvapaus ei koske vuokrasopimukseen kirjattuja seikkoja. Normaalissa asuntokannassa asuvan asiakkaan tulee kyetä elämään asuinympäristönsä normatiivisilla ehdoilla. Vuokrat tulee maksaa. Rikollisuuden tai häiritsevyyden toleranssin määrittelee aina vuokranantaja ja naapurusto. Vuokrien maksamisen ja muiden taloudellisten velvoitteiden hoitamisen Pathways on järjestänyt sisäisellä edunvalvonnalla. Asiakkaiden rahaliikenne kulkee Pathwaysin kautta (Tsemberis & Asmussen 1999, 125). Tämä turvaa organisaation saatavat ja asumisen jatkuvuuden, mutta samalla rajoittaa asiakkaan vapautta päättää omista raha-asioistaan.

Vaikka valinnanvapaudella on rajansa, tärkein PHF-mallista erilaisiin sovelluksiin omaksuttava seikka on, että asukkaan autonomiaa ja valinnanvapautta pyritään tukemaan aina, kun se on mahdollista. Yksilön oikeuksia ei siis rajoiteta esimerkiksi tiettyjen (mielivaltaisesti) määriteltyjen pedagogisten tai kuntoutuksellisten periaatteiden mukaisesti, vaan ainoastaan perustuen taloudellisiin reunaehtoihin, lakeihin, säädöksiin sekä asiakkaan toiveisiin. Malli ei sulje pois intensiivistä kuntouttamista eikä mitään päihdehuollon tai mielenterveyspalveluita. Valinnan niiden vastaanottamisesta tekee kuitenkin aina asiakas, eikä kieltäytymisestä rangaista kirjaamalla ulos asumispalvelusta.

PHF New York: asumisen ja palveluiden eriyttäminen

Haja-asuttamisesta seuraa vääjäämättä asumisen ja palveluiden eriytyminen, toinen PHF-mallin ydinpiirteistä. Portaittaisissa palveluissa asiakas perinteisesti muuttaa, kun hänen palvelun tarpeensa vaihtuu. PHF-mallissa palvelut mukautuvat asiakkaan tarpeisiin, kulkevat asiakkaan mukana ja poistuvat tullessaan tarpeettomaksi. Tämä mahdollistaa muun muassa resurssien joustavan kohdentamisen ja luottamuksellisen asiakassuhteen säilymisen. Pathwaysin asiakkaan asuminen ja asumisen jatkuvuus määrittyvät normaaliin vuokrasopimusehtojen mukaisesti, ja ympäri-vuorokautisesti tarjolla olevat asumisen palvelut määrittyvät eri sopimuksella. Vuokrasopimuksen katkeaminen ei näin ollen katkaise palvelusuhdetta eikä palvelutarpeiden muuttuminen katkaise asumista. Eriyttämiskäytäntö mahdollistaa vauvalla luodun asukkaan ja työntekijän välisen luottamuksellisen suhteen säilymisen asukkaan joutuessa vaihtamaan asuinpaikkaa. Kun kuntouttaminen tapahtuu asiakkaan omassa ympäristössä, integroivat toimet voidaan suunnitella ja toteuttaa asuinympäristön tarjoamat mahdollisuudet ja palvelut huomioiden. Asukas integroidaan asuinympäristönsä palveluihin ja kuntoutumisen toteutuessa asukas voi jäädä asumaan itse valitsemaansa asuntoon, ja palvelu joko häivytetään taustalle tai lopetetaan täysin.

Eräs keskeisiä asumisen ja palveluiden eriyttämisestä seuraavia seikkoja on tukityöntekijöiden asiakassuhteen selkeytyminen. Kun tukityöntekijän vastuulla ei ole esimerkiksi vuokrien kerääminen tai häiriötilanteiden selvittely, ei asiakkaan ja työntekijän välille pääse syntymään suhdetta hankaloittavia intressiristiriitoja. Tukityöntekijät voivat auttaa asiakasta selvittämään arjen ongelmatilanteita joutumatta itse tekemään ristiriitaisia ratkaisuja häädöistä tai muista vastaavista tilanteista. Tämä mahdollistaa luottamuksellisen asiakassuhteen säilymisen asiakkaan vaikeistakin ongelmista huolimatta. Haastateltavan sanoin: "Työntekijät ovat auttamassa, eivätkä toimi poliiseina." Toimintamallin tärkein vaikutus työntekijöiden näkökulmasta on dramaattinen: kun tukityöntekijöiden tehtäviin ei kuulu asiakkaan perusoikeuksien rajaaminen, väkivaltatilanteet joko loppuvat tai vähenevät radikaalisti.

Pathwaysin New Yorkin Harlemin toimistolta käsin työskentelevät moniammatilliset ACT (*Assertive Community Treatment*) -tiimit tarjoavat tukipalveluita Manhattanilla ja lähiympäristössä. New Yorkin osavaltion ACT-tiimeille myöntämä rahoitus edellyttää, että tiimien työntekijät käyttävät 80 prosenttia työajastaan kenttätööhön. Myös vierailuiden vähimmäismäärät ovat rahoittajien edellyttämiä, eivätkä siis ole osa PHF-mallia sinänsä. Rakenteiden sanelemista reunaehdoista seuraa haasteita. 80 prosentin kenttäajan vaatimuksen seurauksena asiakkaat eivät saa – edes itse niin halutessaan – tavata tukityöntekijöitä toimistolla. Valinnanvapaudella on siis tässäkin tapauksessa rajat.

ACT-tiimien työskentely on tiimin kokoonpanon ja vierailuiden intensiteetin vuoksi kallista. Tyypillisesti pyritään siihen, että asiakas irtautuu tiimin palveluista kuuden kuukauden kuluttua ja siirtyy ICM-palveluiden (*Intensive Case Management*) piiriin. ICM-tiimeissä asiakkailla on yksi vastuutyöntekijä. Päämääränä on vastata asiakkaan tarpeisiin joustavasti ja kustannustehokkaasti. Yli kuusi kuukautta kestävät tukipalvelut Pathways on turvannut erillisrahoituksella. Valtio maksaa tukipalveluiden kustannukset tiettyyn aikarajaan saakka, jonka jälkeinen toiminta rahoitetaan yksityisin lahjoitusvaroin.

Pathwaysin työntekijöiden alustavista haastatteluista selviää, että PHF-mallissa asumisen ja palveluiden eriyttäminen ei ole täysin saumatonta. Ongelmia tuottavat lähinnä Pathwaysin välivuokraamat asunnot, joiden vuokrankantoon työntekijät joutuvat tahtomattaan osallistumaan. Seurauksena asiakkaiden ja työntekijöiden väliset ristiriidat ovat lisääntyneet. Välivuokraamisen Pathways on joutunut ottamaan käyttöön pakon sanelemana. Pathwaysin tutkimusraportit viittaavat implisiittisesti asuntomarkkinoiden tiukkuuteen. Kun samaan asuinrakennukseen sijoitettavien asiakkaiden enimmäismäärä vuonna 2007 oli 15 prosenttia (Stefancic & Tsemberis 2007), on se vuoteen 2012 kasvanut 20 prosenttiin (Tsemberis 2010b, 22). Yksinkertainen päätelmä on, että PHF-toimintaan soveltuvia pien-asuntoja on New Yorkin asuntomarkkinoilta vaikea löytää. Haastattelut vahvistavat tulkinnan.

PHF New York: kuntoutuminen ja integraatio

PHF-mallissa kuntoutuminen (*recovery*) ja integraatio tapahtuvat asukkaan valitsemilla keinoilla ja aikataululla. Keskeisimmät kuntoutumista tukevat ja edistävät tekijät ovat valinnanvapaus (motivaatio), asumismuodon itsenäisyys (vastuu) ja ympäristön normaalius (sosiaalisuus). Merkittävin ero portaittaiseen hoitojatkuomalliin on kuntouttaminen todellisessa ympäristössä ja luonnollisissa yhteisöissä. Väliaikaisiksi tarkoitettujen kuntouttavien olosuhteiden ja ylhäältä ohjattujen yhteisöjen luomisen sijasta kuntoutuminen tapahtuu asukkaan itse valitsemassa ympäristössä. Asumisen määräaikaisuuden poistumisen myötä asiakkaat voidaan hitaasti ja ikään kuin huomaamatta integroida siihen nimenomaiseen asuinympäristöön, johon he palveluiden päätyttyä jäävät asumaan. Sosiaalisen kuntoutumisen ja alueellisen integraation merkitykset ovat läheiset: kuntoutuminen on integroitumista ja integroituminen on kuntoutumista (Yanos & al. 2007, 714).

PHF-mallissa on olennaista, että tukitoimien intensiteetti vaihtelee kuntoutumisprosessin eri vaiheissa. Prosessin alkuvaiheessa asioita voidaan tehdä asiakkaan puolesta paljonkin, eikä toimintakyvyltään heikkoa asiakasta vastuuteta ylitsepääsemättömillä haasteilla. Prosessin edetessä vastuuta kuitenkin siirretään hallitusti asiakkaalle, ja ennen pitkää hänen tulee suoriutua arjen askareista mahdollisimman itsenäisesti. Olennaista on, että asiakas itsenäistyy ja integroituu oman asuinalueensa palveluihin ja luonnollisiin yhteisöihin. Kun tähän tilanteeseen on päästy ja asuinalue ei enää vaihdu, palvelun taustalle häivyttäminen ei kaada asukkaan arjen rutiineja. Integraatiolle on näin luotu mahdollisimman kestävä pohja.

Oman asunnon saamisen tuottama onnellisuus ja haja-asumisesta seuraava yksinäisyys tuottavat Pathwaysin asukkailla ristiriitaisia tunteita (Yanos & al. 2004). Myös New Yorkissa keväällä 2012 tekemieni alustavien haastattelujen perusteella voi arvioida, että kuntoutumisen ja integraation keskeisimmät haasteet ovat köyhyys ja sosiaalisten verkostojen ulossulkevuus. Toimintakyvyltään ja sosiaalisilta taidoiltaan etevät asiakkaat löytävät ympäristöstään ja Pathwaysin palveluverkostosta itselleen sekä mielekästä tekemistä että sosiaalisen kanssakäymisen mahdollisuuk-

sia. Vastaavasti mainituilta taidoiltaan heikommat asiakkaat kokevat helposti jäävänsä yksin, oman asuntonsa vangiksi. Sosiaalisia verkostoja PHF-malli ei voi taata.

CHF-malli eli AE-periaatteen suomalaiset sovellukset

Suomeen rantautuneissa AE-periaatteisiksi nimetyissä palveluissa on havaittavissa merkittäviä eroja verrattuna PHF-malliin, AE-periaatteen alkuperäiseen muotoon. Ylittäessään Atlantin periaate on muuntunut eli assimiloitunut suomalaiseen palvelujärjestelmään. Haja-asuttamisen sijasta suomalaiset asunto ensin -periaatteisiksi nimetyt palvelut ovat pääsääntöisesti suurehkoja tuetun asumisen yksiköitä. Kun PHF-mallissa asiakkaiden keskittyminen rakennusta kohden on rajattu 20 prosenttiin, uusissa suomalaisissa, jopa 120-paikkaisissa asumisyksiköissä asukaskannasta 100 prosenttia on pitkäaikaisasunnottomiksi määriteltäviä.

Suomalaisten AE-palveluiden arkkitehtuuritratkaisut vaihtelevat, mutta tyypillisesti rakennukset ovat suurehkoja kerrostaloja, joissa ensimmäisessä kerroksessa sijaitsevat henkilökunnan tilat ja asukkaiden yhteiset tilat. PAAVOn aikana rakennetut tai remontoitut asunnot itsessään ovat hyvälaatuisia, pienehköjä yksioita tai kaksioita, joissa on oma kylpyhuone ja pienkeittiö. Kaupunkien ja palveluntarjoajien välisten palvelusopimusten mukaisesti samassa rakennuksessa sijaitsevat asunnot ovat yhdenmukaisesti peruskalustettuja. Pelastusviranomaisten vaatimuksista rakennuksissa on sprinklerijärjestelmät ja kankaat ovat palosuojattuja. Asukkaiden ja työntekijöiden turvallisuuden takaamiseksi rakennukset ovat usein varustettu erilaisilla tarkkailu-, lukitus- ja kameravalvontajärjestelmillä. Kulku rakennuksiin tapahtuu henkilökunnan valvovien silmien alla.

Rakennusten sisällä asunnot on jaettu pienyhteisöihin kerroksittain, diagnooseittain, ikäryhmittäin, sukupuolittain tai muulla tavalla perustellen. Asukkaiden kulkemista pienyhteisöjen välillä on rajoitettu. Sairaaterminologialla puhuttaisiin osastoista ja vankilaslangilla "kongeista". Lisäksi rakennuksissa on vaihteleva määrä erilaisia yhteistiloja. Osaan yhteistiloista asukkailta saattaa olla kulku vain henkilökunnan avustuksella. Useissa yksiköissä henkilökunta vieraillee

asukkaiden asunnoissa omilla avaimillaan.

Kaikesta edellisestä seuraa tosiasia, että monissa tapauksissa on erittäin vaikea nähdä eroa laitotasumisen ja suomalaisen asunto ensin -periaatteisen yksikön välillä. PAAVOn myötä syntyneissä AE-sovelluksissa infrastruktuuri onkin usein rakennettu vanhan päälle. Monet ohjelman myötä syntyneet AE-periaatteiset yksiköt ovat toimineet vuosia tai jopa vuosikymmeniä samalla tontilla, samassa rakennuksessa, saman johdon alaisena, samalla henkilökunnalla ja usein jopa samoja asukkaita asuttaen.

Mikä sitten on muuttunut? Keskeistä on asumisen laadun paraneminen. Jaetuista asuintiloista ja yhteiskeittiöistä on ohjelman myötä siirrytty yksityisyyden paremmin takaaviin Arava-lautisiin pienasuntoihin. Kolme muuta keskeistä PAAVOn asunnottomien palvelujärjestelmään tuomaa tuoretta tekijää ovat tuetun asumisen muuttuminen vuokrasopimusperusteiseksi, ennen muuttoa vaadittavista päihde- ja/tai mielen-terveyskuntoutusjaksoista luopuminen sekä haittojen vähentämisen politiikan nostaminen valtavirraksi. Näiden kolmen tekijän muuttumisen myötä esimerkiksi Nimi ovesa -hankkeessa mukana olleiden asumisyksiköiden negatiivinen, häätäen tai uloskirjoittaen tapahtuva asukasvaihtuvuus on vähentynyt.

Asumisen jatkuvuus on parantunut, mutta muuttohalujakin on havaittavissa. Esimerkiksi Sällikoti-hankkeen arvointitutkimuksissa vuosina 2007–2011 asukkaat toivoivat ennen pitkää pääsevänsä muuttamaan "omaan asuntoon" (Kettunen 2009; Kettunen & Lehtonen 2012). Suurissa yksiköissä asuvien mielessä asunnottomuus ei ole päättynyt, vaan tilanne koetaan "välttämättömänä välivaiheena", "epämiellyttävänä" ja oman todellisen toiveen vastaisena. Merkittävän usein asukkaat kokevat asuvansa edelleen "asuntolassa". Kriittisimmät puhuvat "avovankiloista".

Havaintojeni (Kettunen & Lehtonen 2012) perusteella vaikuttaa, että myös positiivinen, itsenäisempään asumismuotoon suuntautuva vaihtuvuus on uusissa yksiköissä ollut vähäistä. Sällikodissa neljän vuoden seuranta-ajalla positiivisia muuttoa oli kolme, kun kaikkien yksikössä asuneiden määrä oli 45. Vastaavan kokoisia lukuja ilmoittivat myös Nimi ovesa -hankkeessa mukana olleet asumisyksiköt.

CHF Helsinki: valinnanvapaus

Suomalaisessa palvelujärjestelmässä asukasvalinnat PAAVOn rahoittamiin yksiköihin on tehty yhteistyössä kuntien sosiaalivirastojen ja palveluntuottajien kanssa. On epäselvää, kuinka paljon asiakkaat ovat saaneet sijoituspäätöksiin vaikuttaa ja millaisia vaihtoehtoja tarjolla on ollut. Voidaan kuitenkin arvella, että haja-asuttaminen ei useinkaan ole ollut vaihtoehto, vaan tarjolla on ollut lähinnä ohjelman myötä avautuneita, eri tavoin profiloituneita suuria asumisyksiköitä. Valinnanvapauden puuttuminen näkyi paitsi asuinpaikan valinnassa, myös muuan muassa asumisyksiköiden varustelussa ja kalustuksessa. Kuntien ja palveluntuottajien välisten sopimusten mukaisesti asunnot vuokrataan usein kalustettuina. Osassa yksiköitä omalla vuokrasopimuksellaan asuvat asukkaat velvoitetaan nukkumaan yönsä ensisuojakäyttöön suunnitellussa umpirautaisissa sängyissä. Vaihtoehtoa oman vuoteen saamiselle omaan asuntoon ei ole. Yksiköiden ja yksikön sisäisten profiloitujen seurauksena asukkaat eivät ole myöskään oikeutettuja valitsemaan naapureitaan. Palveluiden ja asumisen toisiinsa sitomisen kautta mahdollisuudet toimivan työntekijä-asiakassuhteen löytämiseen ovat nekin rajalliset.

CHF Helsinki: asumisen ja palveluiden eriyttäminen

Helsinkiläisissä CHF-sovelluksissa pitkäaikaisasunnottomuutta on lähdetty poistamaan rakentamalla keskitettyjä asumisyksiköitä, joissa yksi palveluntuottaja samassa rakennuksessa sekä vuokraa asunnot että tarjoaa palvelut. Lähtökohdaksi on täysin vastakkainen PHF-mallille. Asumisen ja palveluiden eriyttäminen voi kuitenkin, ainakin teoreettisella tasolla, tapahtua myös yhden palveluntuottajan tarjonnan puitteissa. Asumisen jatkuvuuden näkökulmasta olennaista on, että asumista ei katkaista asiakkaan mahdollisesti kieltäytyessä tarjotuista palveluista. Empirian mukaan tämä ei uusissa CHF-palveluissa muodostu ongelmaksi. Keskeiseksi ongelmaksi nousivatkin palveluvalikoima ja palvelun jatkuminen asumisen päättyessä. Koska asuminen ja palvelu ovat elimellisesti ja rahoituksen kautta kiinni toisissaan, katkeaa luottamuksellinen palvelusuhde (portaittaisen järjestelmän tavoin) välittö-

mästi asumisen päättymiseen. Lisäksi vaikuttaa siltä, että pyörövi-ilmioita ei ole kyetty täysin katkaisemaan. Asunnottomat jatkavat kiertoaan pohjimmaisilla markkinoilla, vaikkakin uusiutuneilla sellaisilla.

Toinen keskeinen ongelma, joka asumisen ja palveluiden toisiinsa kytkemisestä vaikuttaisi seuraavan, on tukityöntekijäresurssien kohdentuminen vuokrankantoon. Osassa PAAVOn myötä avautuneita yksiköitä palveluntuottajien vuokratappiot ovat kasvaneet huikeiksi. Kun asiakkaan varoja ei ole Pathwaysin tapaan (Tsemberis & Asmussen 1999, 125) ohjattu palveluntuottajan kautta, on seurauksena saattanut pahimmillaan olla kymmenien tuhansien luottotappiot hyvinkin lyhyessä ajassa. Tämän vuoksi vuokrankannosta on muodostunut eräs yksiköiden (sosiaalialalle koulutettujen) työntekijöiden päätehtävistä. Vuokrankanto- ja muista valvontavastuista johtuen keskitetyissä ratkaisuisa on ainakin osin menetetty mahdollisuus PHF-mallin kaltaiseen luottamukselliseen asiakas-työntekijäsuhteeseen, jossa työntekijän ainoa rooli on kaikin keinoin tukea asiakasta elämässä eteenpäin. Asumisen ja palveluiden kiinteästä yhteydestä seuraavana vaarana on, että työntekijöihin kohdistuva väkivalta säilyy suomalaisten asumispalveluiden ratkaisemattomana ongelmana.

CHF Helsinki: kuntoutuminen ja integraatio

Kuten PHF-mallia kuvatessani totesin, kuntoutuminen ja integroituminen ovat mallissa saman ilmiön kaksi ulottuvuutta. Kuntoutumisen keskeinen edistäjä on asiakkaalle tarjottava vastuu, vapaus valita muun muassa asuinalueensa, naapurustonsa, sisustuksensa ja palvelunsa. Asiakkaan tehdessä itse valintansa hän tulee ulkopuolelta ohjattua valintaa syvällisemmin sitoutuneeksi valintojensa päämääriin.

Tsemberiksen tutkimusten mukaan asiakkaat toivovat pääsääntöisesti omaa asuntoa normaalissa asuntokannassa (Yanos & al. 2004). CHF-mallissa asunnottomuustaukaiset, usein samoista ongelmista kärsivät ihmiset, sijoitetaan asumaan samoihin suuriin asuinrakennuksiin. Asumisyksiköiden toiminta perustuu haittojen vähentämiseen ja ongelmien keskittämisen kautta syntyvään naapurustotoleranssiin, joiden johdosta häätöjen ja uloskirjoitusten määrät kyetään pi-

tämään vähäisinä. Palvelut sisältävät usein talon sisäiset terveydenhoitopalvelut ja kaiken kaikkiaan palvelunohjaus on työntekijöiden saavutettavuuden myötä aina läsnä. Tällä kaikella on positiivista merkitystä asiakkaiden kuntoutumisprosesseille. Yksiköt raportoivat epävirallisesti, että asumisen kestäessä asukkaiden juominen vähentyy. Terveydenhoitopalvelut edistävät fyysistä kuntoutumista. Asumisen jatkuvuus jo itsessään kuntouttaa. Piirre joka keskitetyissä ratkaisuisa jää vähemmälle huomiolle, on asiakkaiden integroiminen normaliteetteihin. Kaikki palvelut tarjoavasta asumisyksiköstä muodostuu perusturvan tarjoava kokonaisuus (*safe haven*), jonka negatiivisena puolena voitaneen pitää sen aiheuttamaa stigmaa ja lopullisen laitostumisen uhkaa – uhkaa, josta asunto ensin -periaatteen myötä oli tarkoitus päästä eroon. Tästä näkökulmasta asumisen jatkuvuus onkin yllättäen negatiivinen ilmiö.

CHF-palveluissa asukkaiden ympärille rakentuu luontevasti yhteisö. Samankaltaisen taustan omaavista ihmisistä koostuva yhteisö on periaatteessa helposti lähestyttävä. Yksiköissä tehdyt havainnot ja haastattelut kuitenkin todentavat, että kaikille tarjottu yhteisö ei ole mieluisa. Osa keskitetyissä asumisratkaisuisa asuvista ihmisistä käyttää runsaasti energiaa pysytelläkseen erossa naapureistaan. Oma itsestään selvä ongelman sa on asukkaiden ongelmien samankaltaisuus. Haastateltavien mukaan vaatii suunnatonta mielenlujuutta pysytellä raittiina ympäristössä, jossa suurin osa asukkaista on päivittäin useamman promillen humalassa. Integroituminen suuntautuu liian helposti toiveiden vastaiseen suuntaan, entistä syvempään ja vaikeampaan päihdeongelmaan. Millaista yhteisöllisyyttä ja normaliteettia yli sadan päihdeongelmaisen asukkaan asumisyksiköillä luodaan?

Asumisyksiköistä kuntoudutaan – vaikkakin vähäisissä määrin – myös oikeasti eteenpäin, ihan oikeaan omaan asuntoon. Helsingin Sällikodissa vuosina 2007–2012 asuneesta 45 asukkaasta kolme (6,6 %) on muuttanut Y-säätiön tarjoamaan pienasuntoon. Tampereen A-killan ylläpitämässä asumisyksikössä vuosina 2009–2011 asuneesta 46 asukkaasta kahdeksan (17,7 %) on muuttanut itsenäiseen asumiseen. Yksiköiden väliset erot lienevät seurausta paitsi menestyksekkäästä kuntoutumisesta myös asukasvalinnoista ja profiloitumisesta.

Lähtökohtaisten asunnottomuustilanteiden eroista näyttäisi seuraavan eroavaisuuksia asunnottomien palveluiden asiakasvalinnoissa. Yhdysvalloissa PHF-malli on kohdennettu erityisesti mielen-terveysongelmista kärsiville (Tsemberis & Asmusen 1999, 122). Rakenteensa vuoksi PHF-malli vastaa hyvin juuri tämän kohderyhmän tarpeisiin. Tutkimusten (Kertesz & al. 2009) mukaan PHF-malli ei kuitenkaan sovellu esimerkiksi aktiivisesti laittomia päihteitä käyttävien asunnottomien asuttamismuodoksi. Suomessa pitkäaikaisasunnottomuus on kietoutunut vaikeisiin mielen-terveys- ja päihdeongelmiin ja erityisesti näiden vaikeisiin yhdistelmiin (Erkkilä & Stenius-Ayoade 2009). Normaaleihin asumisolosuhteisiin kytetään helpoimmin asuttamaan asukkaita, jotka vähiten eroavat normista, laitospaisempia ratkaisuja tarvitaan vaikeimmista ongelmista kärsivien tapauksessa. Aktiivisesti päihteitä käyttävien asunnottomien tapauksessa keskitetyt ja muusta asutuksesta eristetyt asumisyksiköt ovat perusteltu ratkaisu. PAAVO:n kohderyhmä ja ohjelman aikana toteutetut palvelut tuntuvat kohtaavan toisensa.

Eräs asunnottomien populaation laatuun vaikuttava erottava tekijä on havaittavissa vertailtavien maiden vankeinhoitopolitiikoissa. Kun Suomessa vankeuteen tuomittujen määrä vuoden 2011 tilastojen mukaan oli 60 henkeä 100 000:aa asukasta kohden, oli vastaava luku Yhdysvalloissa 730, siis yli kymmenkertainen Suomeen verrattuna (Walmsley 2011). Voitaneen olettaa, että Yhdysvaltojen kansalaiset eivät tee rikoksia kymmenkertaista määrää suomalaisiin verrattuna, vaan tilastolliset erot ovat selitettävissä lainsäädännön ja vankeinhoitojärjestelmän eroilla. Rikosseuraamuslaitoksen (2012, 5) mukaan vuonna 2011 Suomessa vapautui 5 234 vankia, ja tästä ryhmästä vuosina 2008–2011

TIIVISTELMÄ

Marko Kettunen: Asunto ensin – malli Yhdysvalloista ja soveltaminen Suomessa

Artikkelissa vertaillaan yleisellä tasolla alkuperäistä asunto ensin -mallia ja asunto ensin -periaatteen suomalaisia sovelluksia. Analyysin aineistona toimivat aihepiiristä kirjoitettu tutkimuskirjallisuus ja vuosien 2007–2012 empiirinen havainnointi Suomessa ja Yhdysvalloissa.

PHF-mallin keskeisiä piirteitä ovat valinnan vapaus, asumisen ja palveluiden eriyttäminen, kuntouttaminen sekä integraatio. Artikkelissa käydään yleisellä tasolla läpi mainittujen periaatteiden merkitystä sekä al-

asunnon tarpeessa (asunnottomana) vapautui 28–34 prosenttia (mts. 6). Edellisestä seuraa vääjäämättä tosiasia, että pitkäaikaisasuttomien populaatiossa rikoshistoria on yleinen ongelma. Ottamatta kantaa, tuottaako asunnottomuus rikollisuutta, rikollisuus asunnottomuutta vai liittyykö asiaan mahdollisesti muitakin muuttujia, on numeroista mahdollista vetää johtopäätös, että kun tiettyjä ongelmia hoidetaan Yhdysvalloissa rikosoikeuden ja vankeinhoitojärjestelmän avulla, Suomessa ratkaisuksi on kohdennettu muita palveluja, kuten pitkäaikaisasunnottomien vähentämishjelma. Valitun kohderyhmän näkökulmasta CHF-palveluiden ankaran laitospaisemat piirteet vaikuttavat johdonmukaiselta ratkaisulta, mutta kuinka ne mahdollistavat asukkaiden kuntoutumisen.

Yhdysvaltalainen PHF-malli vaikuttaisi olevan sekoitus arkijärkeä (asiakkaiden preferoinnit ja palveluvalinnat), psykologisia motivaatioteorioita (valinnanvapaus), taloustieteitä (asiakaslähtöisyys) ja rakenteiden sanelemaa välttämättömyyttä (asuntomarkkinat). Suomeen rantautuessaan sitä hämmäntävät edelleen muun muassa oma lainsäädäntömme, instituutioiden vakiintuneet rakenteet ja organisaatioiden väliset sidonnaisuudet. Millä todennäköisyydellä tällaisen transatlantisen järjestelmälähtöisen symbioosin pohjalta muotoutuu asunnottomien ihmisten tarpeet parhaalla mahdollisella tavalla kohtaava palvelujärjestelmä?

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma on poistanut asunnottomien palvelujärjestelmästä lyhytaikaiset majoitusratkaisut ja tuonut tilalle vuokrasopimusperusteisen tuetun asumisen. Transatlanttisen siirtymän jäljiltä alkuperäisen asunto ensin -periaatteen keskeisistä piirteistä on kuitenkin jäljellä vain hyvin vähän. Kun palveluista katoavat valinnanvapaus, asumisen ja palveluiden eriyttäminen ja näiden tuottama kuntoutuminen ja integraatio, voidaanko edelleen puhua asunto ensin -periaatteesta palvelusta?

kuperäisessä mallissa että mallin suomalaisissa sovelluksissa.

Suomeen rantautuessaan AE-periaatteen soveltamisesta sekoittavat muun muassa oma ajantasainen lainsäädäntömme, olemassa olevien instituutioiden vakiintuneet rakenteet ja organisaatioiden väliset pitkäaikaiset yhteistyökumppanuudet. Syntyykö tällaisen transatlanttisen symbioosin pohjalta asunnottomien ihmisten tarpeet parhaalla mahdollisella tavalla kohtaava palvelumalli?

Asiasanat: asunnottomuus, asunto ensin, kuntoutus.

LÄHTEET

- Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA: Asumisnottomat 2012. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus selvityksiä 1/2013. Helsinki.
- Greenwood, Ronni Michelle & Schaefer-McDaniel, Nicole J. & Winkel, Gary & Tsemberis, Sam J. (2005): Decreasing Psychiatric Symptoms by Increasing Choice in Services for Adults with Histories of Homelessness. *American Journal of Community Psychology* 36 (2005), 223–238. Springer Science+Business Media.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi: Pohjimmaiset asunomarkkinat. Diskursusanalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 1991.
- Knutagård, Marcus: Skälens fångar. Malmö: Égalité, 2009.
- Kettunen, Marko: Sällikoti-hankkeen arvioinnin väliraportti, 2009. http://www.vvary.fi/Sllkoti_raportti2.pdf
- Kettunen, Marko & Lehtonen, Jussi: Sällikoti-hankkeen arvioinnin loppuraportti, 2012. <http://www.vvary.fi/Saellikoti%202012.pdf>
- Kertesz, Stefan G & Crouch, Kimberly & Milby, Jesse B & Cusimano, Robert E & Schumacher, Joseph E: Housing First for Homeless Persons with Active Addiction: Are We Overreaching? *The Millbank Quarterly* 7 (2009), 495–534.
- Luomanen, Riikka: Long term homelessness reduction programme 2008–2011. Peer Review The Finnish National Programme to reduce long-term homelessness, Finland. Ympäristöministeriön työpaperi, 2010.
- Nimi ovesa: Ympäristöministeriön 21.5.2007 asetaman työryhmän raportti pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisen toimenpideohjelman laatimisen valmisteluista, 2007.
- Padgett, Deborah K.: There's no place like (a) home: Ontological security among persons with serious mental illness in the United States. *Social Science & Medicine* 64 (2007), 1925–1936.
- Pearson, Carol L. & Locke, Gretchen & Montgomery, Ann Elizabeth & Buron, Larry: The Applicability of Housing First Models to Homeless Persons with Serious Mental Illness. U.S. Department of Housing and Urban Development, 2007.
- Pelzman, Jennifer & Parvensky, John: Denver Housing First Collaborative. Cost Benefit Analysis and Program Outcomes Report. Colorado: Colorado Coalition for the Homeless, 2006.
- Pleace, Nicholas: Housing First. Brussels: European Observatory of Homelessness, 2012.
- Rikosseuraamuslaitos: Oma koti -hankkeen loppuraportti. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen 2008–2011 osahanke. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 2012.
- Stefancic, Ana & Tsemberis, Sam: Housing First for Long-Term Shelter Dwellers with Psychiatric Disabilities in a Suburban County: A Four Year Study of Housing Access and Retention. *The Journal of Primary Prevention*. Springer Science+Business Media, 2007.
- Tsemberis, Sam & Asmussen, Sara: From Streets to Homes. The Pathways to Housing Consumer Preference Supported Housing Model. *Alcoholism Treatment Quarterly* 17 (1999), 113–131.
- Tsemberis, Sam & Moran, Linda & Shinn, Marybeth & Asmussen, Sara M. & Shern, David L.: Consumer Preference Programs for Individuals Who Are Homeless and Have Psychiatric Disabilities: A Drop-In Center and a Supported Housing Program. *American Journal of Community Psychology* 32 (2003), 305–317.
- Tsemberis, Sam & Gulcur, Leyla & Nakae, Maria: Housing First, Consumer Choice, and Harm Reduction for Homeless Individuals With a Dual Diagnosis. *American Journal of Public Health* 4 (2004), 651–656.
- Tsemberis, Sam: Housing First. Ending Homelessness, Promoting Recovery and Reducing Costs. In Gould Ellen, I. & O'Flaherty, B. (eds.): *How to House the Homeless*. New York: Russell Sage Foundation, 2010a.
- Tsemberis, Sam: Housing First. The Pathways model to end homelessness for people with mental illness and addiction. Minnesota: Hazelden, 2010b.
- Tainio, Hannele & Fredriksson, Peter: The Finnish Homelessness Strategy. From a Staircase Model to a Housing First Approach to Tackling Long-Term Homelessness. *European Journal of Homelessness*, Volume 3, December 2009. Bryssel: Feantsa, 2009.
- Walmsley, Roy: *World Prison Population List* (6th edition). London: International Centre for Prison Studies, 2011.
- Yanos, Philip T. & Barrow, Susan M. & Tsemberis, Sam: Community Integration in the Early Phase of Housing Among Homeless Persons Diagnosed with Severe Mental Illness: Successes and Challenges. *Community Mental Health Journal* 2 (2004), 133–150.
- Yanos, Philip T. & Felton, Barbara J. & Tsemberis, Sam & Frye, Victoria A.: Exploring the role of housing type, neighborhood characteristics, and lifestyle factors in the community integration of formerly homeless persons diagnosed with mental illness. *Journal of Mental Health* 12 (2007), 703–717.
- Ympäristöministeriö: Asunnottomuuden vähentämisen taloudelliset vaikutukset. Ympäristöministeriön raportteja 7/2011. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2011.